

1ST INTERNATIONAL
**CONGRESS OF HUMAN AND
SOCIAL SCIENCES RESEARCH**

1. ULUSLARARASI
**İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ**

**PROCEEDING BOOK
&
BİLDİRİ KİTABI**

**23-25
KASIM
NOVEMBER
2018**

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
23-25 Kasım/November 2018

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU

Kongre Onursal Başkanları / Honorary Heads of Congress

Prof. Dr. Refik POLAT, Karabük Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Rektörü

Kongre Başkanı / Chair

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Editörü)

Kongre Koordinatörü / Coordinator

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Sekreteryä / Secretariat

Mustafa Süleyman ÖZCAN

Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

Dr. Öğr. Üyesi Ö. Faruk HABERGETİREN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Halim GÜL (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Erhan TECİM (Necmettin Erbakan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Üyesi Hamdi KIZILER (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Sağlam (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

- Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZCAN (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Alan Editörü)
Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR (MEB, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)
Öğr. Gör. Can DOĞAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)
Öğr. Gör. Yılmaz BACAĞLI (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Bilim Kurulu /Hakemler/ Scientific Committee

- Prof. Dr. Thomas G. FRASER (University of Ulster)
Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO (Universidad De Almeida)
Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO (Universidade De Beira)
Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO (University of Zaragoza)
Prof. Dr. Georgi MARINOV (University of Economics Varna)
Prof. Dr. İ. Erkinay TOKTOGULOVA (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)
Prof. Dr. Mohammad ORAYF (King8 Abdulaziz University)
Prof. Dr. S. Nur KERİMKULOVIÇ (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)
Prof. Dr. Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf BUDAK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan COŞKUN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Omirkhan ABDILMANULY (Al-Farabi Kazakh National University)
Prof. Dr. Salih ARIC (Van 100. Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Casim AVCI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekai METE (Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AYTEN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn-i Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Asim YAPICI (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent AYTEMİZ (Karabük Üniversitesi)

Dr.	Necdet SUBAŞI
Doç. Dr.	Almasbek MAULENOV (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Roza UMIRBEKOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Zhulduz ESIMOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Halil TOKCAN (N. Ömer Halis Demir Üniversitesi)
Doç. Dr.	Şaban ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Assoc. Prof.	Maciej MILCZANOWSKI (Information Technology University)
Assoc. Prof.	Ihor HURAK (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)
Assoc. Prof.	Saim KAYADİBİ (International Islamic University Malaysia)
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ali YILDIRIM (GOP Üniversitesi)
Doç. Dr.	Recep ÖNAL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa YILDIZ (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Abdulkadir ATAR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr.	Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	İ. Hakkı İMAMOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Aladdin GÜLTEKİN (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	M. Sami ÇÖLLÜOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Dr.	Sahl DERCHAWI (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi)
Dr.	Engin DEMİR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ergin ÖGCEM (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Karabük Üniversitesi Yayınları - 34

ISBN: 978-605-9554-31-2

20 Aralık 2018

I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
23-25 Kasım/November 2018

Kutadgu Bilig, Konuşmalar (Konfüçyüs) Ve Tao Te Ching'te Evrensel İnsani Değerler

Mustafa BAŞ

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din
bilimleri Bölüm Başkanı mustafa.bas@bilecik.edu.tr

Öz

İnsan, sosyal bir varlık olarak birlikte yaşadığı insanlarla ilişkiler kurmak zorundadır. Bu ilişkilerin temelinde, karşılıklı hak ve görevlerin yerine getirilmesi yatmaktadır. Toplum hayatında fertlerin haklarına müdahale ve kısıtlama, karşılıklı ilişkiler başlayarak bütün toplum dokusunun bozulmasına sebebiyet vermektedir. Her insan, yaşama, mal, mülk edinme, düşünme, soyunu sürdürme gibi temel haklara sahip olarak dünyaya gelmektedir. Tarihin her döneminde dinler ve toplumların yasaları tarafından bu temel haklara zarar verecek bütün davranışlar yasaklanmaktadır. İlahi dinlerin kitaplarında bu ilkelerin korunması ve saygınlığına yönelik beyanlar bulunduğu gibi, diğer dini inanışların yazılı ve sözlü metinleri ile geleneklerinde benzer beyanlar bulunmakta, bunların hayata geçirilmesinin emredildiği görülmektedir. Vahye dayalı olsun veya olmasın bütün dinler mutlu huzurlu bir toplum yapısı oluşturmak için bu evrensel değerlere vurgu yapmaktadır. Bu değerler, her dine toplumsal yapının korunmasını, fertler arasındaki ilişkilerin ve sosyal hayatın düzenli yürütülmesini amaçlamakta, toplumun eğitilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin tebliğ ettiği dinler, ortak amaç olarak bu evrensel değerlerin hayata geçirilmesini hedeflemektedir. Aklın, dinin, malın, nefsin ve soyun korunmasını esas alan bu değerlerle toplum eğitilerek birbirine saygı gösteren insan topluluğu haline dönüşmektedir. Bu metotlarla toplumsal birlik ve beraberliğe katkı sağlamakta, ferdi olgunluk ve gelişime de ışık tutmaktadır.

Evrensel değerleri öne çıkararak erdemli insan tipolojisini ortaya koymaya çalışan eserler, insanlık tarihi ile birlikte çok eski dönemlerden beri kaleme alınmaktadır. Bu eserlerden Konfüçyüs'ün Konuşmalar Kitabı ile Yusuf Has Hacıp'ın Kutadgu Bilig isimli eseri, evrensel değerler ve mutlu toplumu oluşturmak için verdiği mesajlarla oldukça dikkat çekmektedir. Doğu kültür coğrafyasının değerlerini öne çıkaran bu iki eserle birlikte Lao Tse'nin Tao Te Ching isimli eseri de erdemli insan tipolojisini öne çıkararak erdemli toplumun nasıl oluşacağı ile görüşler ileri sürülmektedir. İnsanlığın ortak malı ve değerleri olan doğruluk, iyilik, erdem gibi değerlerin temelinde insanlığın iyiliği ve mutluluğu yatmaktadır. Konfüçyüs ve Lao Tse'nin felsefi aydınlanma neticesinde ulaştığına inanılan değerler, Kutadgu Bilig'de de benzer üsluplarla zikredilmektedir. Bu değerler, vahiy mahsulü olan kutsal metinlerde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Değerler, Kutadgu Bilig, Konfüçyüs, Toplum, İdeal İnsan, Eğitim.

Universal Human Values in Kutadgu Bilig, Book of Rites (Confucius) and Tao Te Ching

Mustafa BAŞ

Assoc. Prof., Bilecik Sheikh Edebali University, Head of Philosophy and Religious
Studies Department mustafa.bas@bilecik.edu.tr

Abstract:

Human, as social beings have to interact with the people around them. The basis of these interactions are the mutual execution of rights and duties. Restricting and interfering with individuals' rights causes deteriorations in the social fabric, specifically in relationships. Everyone is born with fundamental rights such as right to live, right to acquire goods and

property, right to think, right to procreate etc. Behaviours that could endanger these fundamental rights have been prohibited by religions and social codes throughout the history. As well as the texts of divine religions stating the importance of protecting these principles, other religious beliefs also have similar statements in their texts and traditions. Whether it is based on revelation or not, all religions emphasize these universal values for constituting a strong and peaceful society. Religions use these values as a tool to educate people while aiming to protect the social structure and the harmony of affairs between individuals and social life. The religions preached by each prophet from Adam to Mohammed collectively aim the carrying out of these fundamental rights. People are educated to become individuals who respect one another through the universal values which were built on the protection of reason, religion, soul and lineage. While contributing to social unity and solidarity, these methods also pave the way for individuals' personal maturity and self-improvement.

There have been many works throughout history which put forth the virtuous person typology by highlighting universal values. Among these works, Confucius' Book of Rites and Kutadgu Bilig by Yusuf Khas Hâjib particularly stand out with their messages on universal values and the way to a peaceful society. Together with these works which feature the cultural geography values of the East, Lao Tse's Tao Te Ching also puts forward the virtuous person typology as well as expressing opinions on what lies behind a virtuous society. The benefit and contentment of humanity is the basis for universal values such as righteousness, kindness, virtue etc. Such values, which Confucius and Lao Tzu are believed to have come by at the peak of their philosophical epiphanies, are also mentioned in Kutadgu Bilig in like manner. Correspondingly, the same values are broached in revelational divine texts.

Keywords: Universal Values, Kutadgu Bilig, Confucius, Society, İdeal Person, Education

Giriş

İnsan, sosyal bir varlık olarak birlikte yaşadığı insanlarla ilişkiler kurmak zorundadır. Bu ilişkilerin temelinde, karşılıklı hak ve görevlerin yerine getirilmesi yatmaktadır. Toplum hayatında fertlerin haklarına müdahale ve kısıtlama, ilişkiler başta olmak üzere toplum dokusunun bozulmasına sebebiyet vermektedir. Her insan, yaşama, mal, mülk edinme, düşünme, soyunu sürdürme gibi temel haklara sahip olarak dünyaya gelmektedir. Tarihin her döneminde dinler ve toplumların yasaları tarafından bu temel haklara zarar verecek bütün davranışlar yasaklanmaktadır. İlahi dinlerin kitaplarında bu ilkelerin korunması ve saygınlığına yönelik beyanlar bulunduğu gibi, diğer dini inanışların yazılı ve sözlü metinleri ile geleneklerinde benzer beyanlar bulunmakta, bunların hayata geçirilmesinin emredildiği görülmektedir. Vahye dayalı olsun veya olmasın bütün dinler, mutlu huzurlu bir toplum yapısı oluşturmak için bu evrensel değerlere vurgu yapmaktadır. Bu değerler, her dinde toplumsal yapının korunmasını, fertler arasındaki ilişkilerin ve sosyal hayatın düzenli yürütülmesini amaçlamakta, toplumun eğitilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin tebliğ ettiği dinler, ortak amaç olarak bu evrensel değerlerin hayata geçirilmesini hedeflemektedir. Aklın, dinin, malın, nefsin ve neslin korunmasını esas alan bu değerlerle toplum eğitilerek birbirine saygı gösteren insan topluluğu haline dönüşmektedir. Bu metotlarla toplumsal birlik ve beraberliğe katkı sağlamakta, ferdi olgunluk ve gelişime de ışık tutmaktadır.

Mirandola Kontu Giovanni Pico, "İnsana Dair" başlıklı konuşmasında en büyük mucizenin insan olduğunu dile getirmektedir. Bunun da, Tanrı'nın

insana nasıl isterse öyle olma, ne isterse onu yapma gücünü bahşetmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Pico, Tanrı'nın insana yaratılışında gündelik yaşamın gerektirdiği her türlü tohumu yerleştirdiğini, bu tohumlardan hangisini ekip biçer ve yetiştirirse, onun olgunlaşarak büyüyüp meyve verdiğini, eğer yetiştirdiği bitkisel tohumlarsa bitki gibi, duyguysa kaba ve şehvetli, akılcıysa göksel bir varlık olduğunu, şayet entelektüel ise bir melek gibi kendi merkezine çekilerek ruhunun Tanrı ile bütünleştiğini, her şeyin üstüne çıkarak diğer yaratılanların olmadığı kadar mutlu olduğunu belirtmektedir. Bitkiyi bitki yapanın kabuğu değil, duyarsız doğası, hayvanı hayvan yapanın postu değil, duyarlı ve fakat akılsız ruhu, gökleri gök yapanın küreselliği değil, değişmez düzeni, meleği melek yapanın ise bedeninden vazgeçmiş olması değil, ruhani akı olduğunu ifade ederek, Tanrı'nın âlicenaplığının istismar edilmemesini, bize bahşettiği özgür iradeyi kötüye değil, iyiye kullanarak ruhlarımızı kutsal arzular/tutkulara teslim etmememizi, sıradan olanla yetinmeyerek muktedir olduğumuz ferdi olgunluğun ve gelişimin en yükseklerini hedeflemeyi önermektedir.¹ Pico bu konuşmasıyla insanın özünde var olan evrensel değerleri öne çıkararak, hem kendisini, hem de içinde yaşadığı toplumu aktive edebilecek güçte olduğunu vurgulamaktadır.

Karşılaştırmalar

Evrensel değerler, ancak erdemli ve ahlaklı insanlarla hayata geçirilerek ideal toplum yapısı oluşturulabilmektedir. İnsanlığın var olduğu dönemden beri gelen peygamberler ve tebliğlerinin evrensel değerlerin hakim olduğu ahlaklı toplumu oluşturmayı amaçladığı, bu hedefin hayata geçirilmesi için mücadeleler verdikleri, ölümle yüz yüze geldikleri, bazen de öldürüldükleri kutsal metinlerde yer almaktadır. Peygamberler dışında da düşünce ve fikir adamlarının da ideal toplum ve erdemli insan hakkında çok eski dönemlerden beri kaleme aldıkları konuşmaları ve eserleri günümüze ulaşmaktadır. Bu eserlerden Konfüçyüs'ün² Konuşmalar kitabı ile Yusuf Has Hacıp'in³ Kutadgu Bilig'i devlet idarecilerine öğüt kitabı olmasının yanında,

¹ Adalet Ağaoğlu, Batıyı Yön Veren Metinler, İstanbul, 2016, II/440-443, Alfa Yay.

² Çinde meşhur olan ismi Kong-Fuzi ve ya Kung-Fu-Tse'dir. Fu-Tse veya Fuzi filozof ve üstadır. Konfüçyüs'un hangi sülaleden geldiği bilinmemektedir. Cu derebeyliğinin şehrinde (ShangTung) eyaletinde M.Ö.551 yılında doğdu. Yoksulluk içerisinde büyüyerek, kendi kendini yetiştirdi. Öğrenmeye merakı dolayısıyla iyi bir öğrenim gördü sonra talebe yetiştirmeye başladı. Rivayetlere göre Lu derebeyliğinde büyük mevkiler aldı ve siyasal hayatta büyük roller oynadı, sonra da İmparatorlukta nasihat verecek insanlar arayarak dolaştı. Lu derebeyliğinden sonra Vei derebeyliğine, Chen derebeyliğine, oradan tekrar Vei'ye oradan da öğrencisinin bulunduğu Lu derebeyliğine döndü. 13 yıl süren bu seyahatlerinde şöhreti yayıldı, takipçileri çoğaldı, bilgisi ile herkesin hayran kaldığı bir oldu. Kendisini şöyle tarif eder; "15 yaşında kendimi öğrenmeye verdim. 30 yaşında irademe sahip oldum. 40 yaşında şüphelerden uzaklaştım. 50 yaşında göğün emrini öğrendim. 60 yaşında ise iş yönüyle her şeyi öğrendim. 70 yaşında doğru olan şeylere zarar vermeden kalbimin isteklerini yerine getirebildim." M.Ö. 479'da Çhiu-Fu da ölmüştür. Adına tapınaklar yapılmış ölümünden sonra şöhreti her yere yayılmıştır. (Bkz. Konfüçyüs, Konuşmalar (Çev. Muhaddere Nabi Özerdim), Ankara, 1974, 67, MEB Yay)

³ Yusuf Has Hâcib (Uluğ Has Hâcib), hakkında bilinenler ölümsüz eseri olan Kutadgu Bilig'e sonradan eklenmiş olan iki mukaddime ve eserin bazı beyitlerinde yer alan bilgilerden ileri değildir. Buradaki bilgilerden Balasagun'da (Kuz-Ordu) soylu bir aile içinde 1019 dolaylarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Kutadgu Bilig'i elli yaşlarında yazmaya başladığı göz önüne alınırsa 1015-17 yılları civarında doğduğu da ileri sürülmektedir. Çevresinde bilgisi,

vurgu yaptığı evrensel değerlerle oldukça dikkat çekmektedir. Doğu kültür coğrafyasının önemli bu iki eserinde erdemli insan ve erdemli toplumun oluşması yapılması gereken esaslara vurgu yapılmaktadır. Aynı kültür coğrafyasının bir başka ismi olan Lao Tzu'nun⁴ Tao Te Ching isimli eserinde de, erdemli insan ve toplumun nasıl oluşacağı ile görüşlerin dile getirildiği görülmektedir. Bu eserler, insanlığın ortak değerleri olan doğruluk, iyilik, erdem gibi değerlere vurgu yaparak, iyilik ve mutluluğun nasıl elde edebileceğinin yollarını göstermektedir. Konfüçyüs ve Lao Tse'nin felsefi aydınlanma neticesinde ulaştığına inanılan değerler, İslam kültür coğrafyasında kaleme alınmış olan Kutadgu Bilig'de de benzer üsluplarla zikredilmektedir.

Temizlik, doğruluk, iyilik, güven, dile hakim olmak, çalmamak, öldürmemek, anaya babaya iyi davranmak, zina etmemek, adaletli olmak ve emanete riayet etmek gibi sayısını daha da artırabileceğimiz ilkeler, evrensel değerler olarak insanların birbirleri ile ahlaki davranışlarını sınırlarını belirlemektedir. İlahi dinlerin kitaplarında ve diğer dini inanışların yazılı metinleri ile sözlü geleneklerinde de, bu ilkelerin benzer şekilde vurgulandığı ve hayata geçirilmesinin emredildiği görülmektedir. Bu ilkeler, farklı dini gelenek ve kültürlere mensup insanların bu farklılıklarını koruyarak bir arada barış içinde yaşamalarını sağlayan asgari ortak değerler, ahlaki kurallar olarak kabul edilmektedir. Toplum fertlerine çocukluğundan itibaren gerek sözlü, gerek davranışlarla verilmesi gerekli olan bu ilkelerle, yaratılışlarında var olan iyi yönlerinin gün yüzüne çıkması sağlanmaktadır.⁵

İnsan sosyal bir varlıktır. Bunun gereği olarak da, birlikte yaşadığı hemcinsleri ile zorunlu olarak ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkilerinin temelini ise karşılıklı hak ve görevlerin yerine getirilmesi oluşturmaktadır. Hakların ihlal edilmesi, karşılıklı ilişkilerin, sonuç olarak da toplum yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Bu yapının ayakta sağlam bir şekilde

erdemli, züht ve takvası ile temayüz etmiş bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.³ Yine kitaptan verdiği bilgilerden, eserini bir buçuk yılda Balasagun'da yazdığı, Kâşgar'da tamamlayarak M. 1069-70 yılında Karahanlılar'ın hakanı Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunduğu, eseri inceleyen Han'ın onu "görevlerin en incisi olan" has hâciblik (hacib: sırdaş, güvenilir danışman) makamına getirdiği bilinmektedir. Eserini on sekiz ay gibi bir zamanda yazmışsa da, bu eserin yazılması için ciddi bir hazırlık süreci yaşadığı anlaşılmaktadır (Bkz. "Kutadgu Bilig" DİA, XXVI, Ankara, 2002, 478-480 ; Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig I-II Ter. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul-Ankara, 1947-1959, TDK Yay-TTK Yay)

⁴Lao Tse hakkında M.Ö. 100 yılında yazılan Shi-Çhi (tarihi kayıtlar) isimli eser dışında bilgi bulunmamaktadır. Lou Çhu devletinin Ku muntkasında Li-Hsiank'da Chu-Jen köyünde doğduğu, Çhou hanedanının imparatorlarının tarihçiliğini ve kütüphane muhafızlığını yaptığı yer almaktadır. Hakkında anlatılan mitolojiye göre, annesinin nurdan gebe kaldığı, 80 yıl sonra onu ak saçlı, ak sakallı olarak doğurduğu nakledilmektedir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte, doğduğu yer hakkında da kesinlik bilgi bulunmamaktadır. 160 yıl, hatta 200 yıl yaşadığını söylenmektedir. Çhou handanının yıkılmaya yüz tuttuğunu görmesi üzerine batıya doğru gittiği, Honan geçidinde öğrencisi Hsi'nin talebi üzerine Tao Te Chink'i yazdığı rivayet edilmektedir. Ssuma kitabında Konfüçyüs ile arasında bir buluşma olduğunu, Konfüçyüs'ü gururu ve hırsı yüzünden suçladığını belirtmekte ise de bu bir efsane olmaktan ileri gitmemektedir. (Bkz. Lao Tse, Tao Te Ching Yol ve Erdem Söz ve Can Kitabı (Ömer Tulgan), İstanbul, 1994, 28, Yol Yay.)

⁵ Bkz. Şemsettin Ulusal, "Din Eğitiminde ebeveyn ve Çocuğun Hak ve Özgürlüğü: Hukuki Bir Tahlil" Diyanet İlmi Dergi, Cilt.48, Sayı 1, Ocak-Mart, 73

varlığının devamı için toplum fertlerinin yaşama, mal, mülk edinme, düşünme, soyunu sürdürme gibi doğuştan sahip olduğu haklara zarar verecek bütün davranışlar, inanç ve hukuk sistemleri tarafından reddedilmektedir. Buna karşılık, güven ve itimadın fertler arasında hakim kılınması istenmektedir. Hz. Muhammed, "Müslüman, dilinden ve elinden insanların emin olduğu kimsedir. Mü'min de, insanların can ve mallarında kendisine güvendiği kimsedir."⁶ derken bu esası vurgulamaktadır. Bu ilke, Kutadgu Bilig'de saadet olarak tarif edilirken, mesut kimsenin kendisi yaşayan ve başkalarını da yaşatanlar olduğu şeklinde tarifini bulmaktadır.⁷ Bir güven alışverişi olan selamın önemi vurgulanırken de; "Selam insana selamet yoludur; kim selam verirse, karşısındakine teminat vermiş olur. Selam insan için emniyet ve selamettir; selam veren kimse karşısındakinin hayatını emniyet altına almış olur... Selam veren kimse insana aman verir; selamı alan kimse, selamette olur. Selam insanı insanların şerrinden korur..."⁸ denilmektedir. Konfüçyüs'de, davranışın nasıl olması gerektiği sorulduğunda, komşuları arasında yer bulabilmek için kişinin sözlerinde içten ve doğru, davranışlarında ise saygılı ve dikkatli olması gerektiği şeklinde cevap vererek güvenilen kimse olmayı öne çıkarmaktadır.⁹ Lao Tse ise, kutlu kimsenin kimseye zarar vermeden faydalı ve yardımsever kimseler olduğunu,¹⁰ bütün insanları ve binbir türü koruyarak kötülere örnek olduğunu ifade etmektedir.¹¹

Yaratılışında saygın ve onurlu bir varlık olan insan, hayatı boyunca bu saygınlığının ihlal edilmemesini amaçlar. Bu ihlalin gerçekleşmemesi ancak kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa, başkalarına da öyle davranması ile tahakkuk etmektedir. Bu ölçü, hemen bütün ahlaki davranış sistemlerinde temel ilke olarak ortaya konulmaktadır. Yahudi metinlerinde "Başkalarının sana yapmasını istemediğin şeyi, sen de onlara yapma", İncillerde; "Diğer insanların size yapmalarını istediğiniz şeyi, siz de aynıyla onlara yapın", Jainist metinlerinde; "İnsan dünyevi şeylere meyilli olmamalı ve kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa bütün yaratıklara öyle davranmalıdır", Budist metinlerinde; "Benim için rahat ve sevindirici olmayan bir durum, onun için de olmamalı; benim için rahat ve sevindirici olmayan bir duruma, bir başkasını nasıl zorlarım", Hindu metinlerinde; "Bir kişi kendisi için rahatsızlık verici bir şeyi, bir başkası için yapmamalıdır, işte ahlak budur" şeklinde yer almaktadır.¹² Hz. Muhammed'in; "sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (gerçek) mümin olamaz"¹³ hadisi, Kutadgu Bilig'de "sen her iki dünyayı arzu ediyorsan, bunun çaresi iyilik yapmaktır, eğer kendin iyilik bulmak istiyorsan, yürü, iyilik et; başka söze ne hacet."¹⁴ şeklinde ifadesini bulmaktadır. Başkalarına faydaları dokunmayan

⁶A.Himmet Berki, 250 Hadis Tercüme ve İzahı, Ankara DİB Yay. 1980, 83

⁷Bkz. Kutadgu Bilig, II/150

⁸Kutadgu Bilig, II/365-366

⁹Konfüçyüs, 86

¹⁰Lao Tse, 68

¹¹Bkz. Lao Tse, 35-36

¹²Bkz. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/212.pdf> 26.09.2018

¹³Muhammed b. İsmail el-Buhari, El Cami'us Sahih I-IV, Mısır, Trsz. I/9, Mustafa Bab'ı Halebi

¹⁴Kutadgu Bilig II/27

insanın ölü gibi olduğu,¹⁵ iyi insanların kendi menfaatini bırakıp zahmet yüklenerek, başkalarının faydasını isteyen kimse olduğu¹⁶ dile getirilmektedir. Konfüçyüs de üstün erdemi anlatırken; "Kendine yapılmasını istemediğin şeyleri başkasına yapma. Gerek ülkende, gerekse ailende kendine karşı bir yakınlıkta bulunulmasına yol açma."¹⁷ demektedir. Lao Tse ise, insanın takip ettiği yol yitirildiğinde ahlak ve görevin ortaya çıktığını vurgularken, "güven isteyen kişinin güven vermesi gerektiğini" vurgulamaktadır.¹⁸

Ahlaklı toplumun oluşturulması için önde gelen temel esaslardan biri insanların erdemli olarak yetiştirilmesidir. Kur'an, Müslümanların insanlar için çıkarılmış en hayırlı toplum olduğunu vurgularken, bunun temelini marufu-bütünü insanlık için evrensel değer olan ilkeleri hayata geçiren, münker-herkes için kötü olan ilkelerden de sakındıranlardan müteşekkil olarak zikretmekte,¹⁹ toplumun içinde bir grubun da bu ilkelerin hayata geçirilmesi ve kontrolü ile görevli olmasını²⁰ emretmektedir Hz. Peygamber de, gönderiliş amacının güzel ahlakın tamamlanması olduğunu vurgulamaktadır. Ahlaklı toplum ancak erdem ve fazileti önceleyen fertlerle hayata geçebilmektedir. Erdem tabiri, Kutadgu Bilig'de fazilet ile ifade edilmektedir. Faziletli olanların adının her tarafa yayıldığı, olmayanların ise adı anılmadan ihtiyarlayıp gittiği dile getirilirken, insanın başkalarına ancak fazileti ile üstün olduğu vurgulanmaktadır. Fazileti çok olanın uçar gibi yükseldiği, fazilet ile elini uzatanın yüce dağların başını eğerek, yere indirdiği²¹ dile getirilmekte, bunun için oğul ve kıza sayesinde iyi olmaları için bütün faziletlerin öğretilmesi tavsiye edilmektedir.²² Konfüçyüs de, halkın yasalar ve cezalarla yola getirilmek istendiğinde, cezalardan kurtulmaya çalışacaklarını, fakat utanç duymayacaklarını, erdemle yola getirildiklerinde utanç duyacaklarını, hem kurallara uyacak, hem de iyi olmaya çalışacaklarını vurgulayarak iyi toplum için erdemi öne çıkarmaktadır.²³ Yetkin erdemi, ağırbaşlılık, eli açıklık, içtenlik, doğruluk, incelik olarak açıklamakta, ağırbaşlı olanın saygısızlık görmeyeceğini, eli açık olanın, her şeyi elde edeceğini, içten olana halkın güven duyacağını, doğru olanın çok şeyde başarılı olacağını, nezaketli olanların başkalarını da hizmetinde kullanabileceğini ifade etmektedir.²⁴ Erdem, Tao Te Ching'te de önemle vurgulanmakta, iyilere iyi, kötülere de iyi, dost olana da, olmayana da dost olabilmek kalbi dünyaya açık yetmiş iki millete kendi çocukları gibi bakabilmektir²⁵ şeklinde açıklanmaktadır. Erdemli olan kişinin adaletli ve

¹⁵ Bkz. Kutadgu Bilig, II/249

¹⁶ Bkz. Kutadgu Bilig, II/239

¹⁷ Konfüçyüs, 67

¹⁸ Lao Tse, 28

¹⁹ Bkz. Ali İmran, 110

²⁰ Bkz. Ali İmran, 104

²¹ Kutadgu Bilig, II/196

²² Kutadgu Bilig, II/326

²³ Konfüçyüs, 22

²⁴ Konfüçyüs, 97

²⁵ Lao Tse, 49

amaç sahibi olduğu, kendini izleyenleri yanına çektiği, erdemin yitirilmesi ile aşkın, aşkın yitirilmesi ile adaletin, onun yitirilmesi ile ahlakın, onun da yitirilmesi ile sadakat ve güvenin ortadan kalktığı savunulmaktadır.²⁶

Erdemin temel taşlarından biri olan ve insanın içi ile dışının, özü ile sözünün bir olması hali olan doğruluk ta,bütün inanışlar tarafından temel bir ahlâki ilke olarak benimsemektedir. Budizm'de "Sekiz Dilimli Yol" olarak bilinen prensipler doğruluk üzerine bina edilmektedir.²⁷ Kur'an, "...Emrolunduğun gibi dosdoğru ol..."²⁸ ayeti ile doğru olmayı vurgulamakta, doğru olanlar övülmekte, doğruluk göstergesi olan ölçü ve tartıya hile karıştırmama, işin hakkını vererek yapma, helâl yollardan kazanma, insanların güvenini boşa çıkarmama, başkalarını kandırmama gibi davranışlar öğütlenmektedir.²⁹ Kutadgu Bilig mutluluk ve huzurun temelini insandaki doğruluk, insanlık tabirinin de doğruluğun adı olduğunu,³⁰ eğer bir kimsede Allah korkusu varsa, bu kimsenin doğruluk yolunu tuttuğunu dile getirmektedir.³¹ Doğruluk açıklanırken; "Doğruluk bir sermayedir ve bütün iyilikler bu sermayenin kârıdır; bu kâr ile insan ebedi tadı bulmuştur. İnsan doğru olursa, günü iyi olur; günü iyi olursa, ebedi saadete kavuşur. Samimi insan ne der, dinle; ey dünyanın temeli, bu söze göre hareket et. Düşüncen ve sözlerin doğru, hareketin güvenilir olsun, saadet ve bütün bu dünya nimetleri sana gelir. Doğru olursan, günün kutlu olur; sevinç ve saadet içinde, selamete ömür sür." dizeleriyle ifade edilmektedir.³² Konfüçyüs de halkın söz dinlemesi için ne yapılması sorulduğunda; "Doğruluktan ayrılma, yanlışlarını düzelt. İşte o zaman halk söz dinler. Yanlışlarını düzeltmezsen, doğruluktan ayrılırsan, o zaman halk söz dinlemez." diyerek doğruluğun toplum üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır.³³ Doğruluğun toplumsal değerini bu sözleri ile vurgulayan Konfüçyüs, insanların dünyaya doğruluk için geldiklerini, doğru yoldan ayrılıp iyi bir hayat süren insanın ölümden kurtuluşunun bir şans eseri olduğunu dillendirerek, büyük ve üstün insanların sadece doğruluğu, küçük insanların ise çıkarlarını düşündüklerini³⁴ savunmaktadır. Her şeyde doğruluğun temel alınmasını düşünen büyük ve üstün insanın, bunu insanlığa uygun olarak yerine getirdiği ve içtenlikle tamamladığı bir özellik olarak³⁵ zikretmektedir. İkiyüzlü konuşmaların erdemi sarstığını, küçük şeylere karşı sabırsız olmanın da, büyük tasarıları bozduğunu, yanlışlarını düzeltmeyen insanların da, bu yanlışlarını benimseyerek hayat tarzı yaptıklarını dillendirmekte,³⁶ üç tür faydalı arkadaşlığı, dürüst, içten ve anlayışlı olarak sıralamaktadır.³⁷ Lao Tse de doğruluğu, yönetimle ilişkilendirerek idarenin sakin ve düzenli olmasıyla,

²⁶ Lao Tse, 42

²⁷ Bkz. Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1997, 185-186.

²⁸ Hud Suresi; 112.Ayet.

²⁹ Bkz. İsra 22-39; Ahkaf, 13, Fussilet, 30

³⁰ Bkz. Kutadgu Bilig, II/73

³¹ Bkz. Kutadgu Bilig, II/204

³² Kutadgu Bilig, II/204

³³ Konfüçyüs, 25

³⁴ Bkz. Konfüçyüs, 41

³⁵ Bkz. Konfüçyüs, 88

³⁶ Bkz. Konfüçyüs, 89

³⁷ Bkz. Konfüçyüs, 93

halkın dürüst ve temiz olduğunu, zeki ve kurnaz olduğunda ise halkın hilekâr ve güvenilirmez olduğunu, bu esasta kurulan düzenin uğursuzluğa, ahlakın da sahtekârlığa dönüştüğünü belirterek, kutlu kişinin incitmeden adil, zedelemekten dürüst, yaralamadan doğru, göz kamaştırmadan da aydınlık olmasını önermektedir.³⁸

Doğruluk, aynı zamanda adaleti ortaya çıkaran temel ilke olarak önemli evrensel değerlerden biridir. Bu iki değer bir birinden ayrılmaz ikilidir. Adalet toplumları ayakta tutan ve onların varlıklarının devamını sağlayan en önemli ilkelerden biridir. Hemen her inanç ve hukuk sistemi ilkelerini adalet üzerine oluşturmuş ve yönetimlerinde adaleti esas almışlardır. Kutadgu Bilig'de, adalet, eşitlik ve doğruluk Hükümdar Kün-Toğdı'nın şahsında şu sözlerle ifade edilmektedir; "İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunun vasıfları bunlardır...Üzerinde oturduğum tahtın üç ayağı vardır...Her üçü düz durdukça, taht sallanmaz. Eğer üç ayaktan biri yana yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır... Düz olan bir şeyin her tarafı, iyidir; her iyinin, dikkat edersen, tavır ve hareketi düzgündür. Hangi şey yana yatarsa, eğri olur; her eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır. Düz olan yana yatarsa, duramaz, düşer; hangi şey doğru ise, düşmez, yerinde durur. Bak, benim tabiatım da yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru eğrilirse, kıyamet kopar. Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları, bey veya kul olarak, ayırmam... Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam. Şekere gelince, o zulme uğrayarak, benim kapıma gelen ve adaleti bende bulan insan içindir. O insan benden şeker gibi tatlı-tatlı ayrılır; sevinir ve yüzü güler. Zehir gibi acı olan bu Hind otunu ise, zorbalara ve doğruluktan kaçan kimseler içer... ister oğlum, ister yakınım veya hısımlım olsun; ister yolcu, geçici, ister misafir olsun; Kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir; hüküm verirken, hiç biri beni farklı bulmaz. Bu beyliğin temeli doğruluktur; beyler doğru olursa, dünya huzura kavuşur."³⁹ Konfüçyüs de, üstün insanın dört özelliğini benzer cümlelerle ifade etmektedir. Üstün insanın, davranışlarında alçakgönüllü,büyüklerine hizmette saygılı,halka karşı nazik ve yönetiminde çok adaletli olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Kendisine ülkenin nasıl yönetilmesi sorulduğunda da; "Ülkeyi yönetmek demek, halkı doğru yola götürmek demektir. Halkı doğrulukla yönetirsen, doğru davranmamayı kim göze alabilir?" şeklinde cevap vermektedir.⁴¹ Lao Tse de, adaletli olanların ahlaklı kimseler olduğunu dile getirerek, adaletin kaybının ahlakın kaybına, dolayısıyla huzursuzluğun başı olan sadakat ve güven kaybına sebep olacağını vurgulayarak⁴² idarecilerin güvenilir, dürüst ve temiz olmalarını, adaleti zedelemek için zeki ve kurnaz davranmamalarını,⁴³

³⁸ Bkz. Lao Tse, 55

³⁹ Kutadgu Bilig II, 68-70

⁴⁰ Bkz. Konfüçyüs, 36

⁴¹ Konfüçyüs, 70

⁴² Bkz. Lao Tse, 43

⁴³ Bkz. Lao Tse, 55

çünkü sonsuzluğu kavrayanın hoşgörülü, hoşgörülü olanın adil, adil olanın da egemen olduğunu öğütlemektedir.⁴⁴

Erdemli olmanın bir diğer unsuru yine evrensel bir değer olan kanaatkârlıktır. Kanaatkâr olan insanın başkasının malında ve varlığında gözü olmaz. Kanaatkâr olan insan kendini kontrol edebilme yetisine sahiptir. Kutadgu Bilig'de her bakımdan zenginliğin ve nasibi elde etmenin yolunun alık olduğu vurgulanarak,⁴⁵ aç gözlü olana zenginliğin bir faydasının olmayacağı, ona sanki bütün dünya malının bile az geleceği dile getirilerek acınması gereken kimse olduğu, kanaatkâr olmayanın kara toprağın tozu gözüne doluncaya kadar mala doymadığı ifade edilmektedir.⁴⁶ Lao Tse de, kanaatkârlığın üzerinde durmakta, sevgi, kanaatkârlık ve dünyaya baş olmaya cesaret etmekten kaçınmayı önemli üç hazine olarak saymakta, sevgisiz cesaretin, kanaatkâr olmadan cömertliğin, geride kalmadan baş olma tutkusunun ölüm demek olduğunu⁴⁷ belirtmektedir. Azla yetinenin yüzünün kara çıkmayacağını, ömrünün uzun olacağını, kanaatsiz olmanın en büyük bela, mal mülk hırsının da en büyük hata olduğunu, kanaatkâr olanlara dünyanın yeteceğini vurgulamaktadır.⁴⁸ Konfüçyüs'de ise kanaatkârlık, iki kat erdemle dolmanın hazırlığı olarak belirtilmekte, iki kat erdem ile dolan kimsenin de her engeli aşacağı ifade edilmektedir.⁴⁹ Herkesin elde etmek için çabaladığı zenginlik ve onurun, doğru kazanılmadığında çabuk yitirileceği dile getirilmektedir.⁵⁰

İyilik ve yardımseverlikte bütün toplumların gereksinim duydukları evrensel değer ifade eden erdemli davranışlardır. Toplumlar, ne kadar gelişmiş, yaşam düzeyi ne kadar yükselmiş olursa olsun, yine de içinde fakir ve muhtaç kimseleri barındırdıkları, bu insanların, başkalarının yardım ve desteklerine gereksinim duydukları bilinmektedir. Bu olgu sebebiyle bütün dinlerde insanların birbirleriyle maddi ve manevi alanlarda yardımlaşmaları emredilmektedir. İyilik ve yardımlaşma iyi insan olmanın, ideal toplumu oluşturmanın temel esası olarak görülmekte, yapılan iyiliğin karşılıksız kalmayacağı ve ödül olarak yapanlara geri döneceği vurgulanmaktadır. Yahudilikte, iyi davranmanın insanı yücelteceğine, kötü davranmanın ise günaha yönelteceğine inanılmakta,⁵¹ İnciller'de, iyiliği emreden ve kötülükten uzak durmayı öngören emirler içermektedir.⁵² Kur'an da, insanların iyilik yaparak birbirleriyle bu konuda yardımlaşmalarını, günah işlemek ve haddi aşmak konusunda ise yardımlaşmamalarını istemektedir.⁵³

⁴⁴ Bkz. Lao Tse, 27

⁴⁵ Kutadgu Bilig, II/309

⁴⁶ Kutadgu Bilig, II/387

⁴⁷ Lao Tse, 61

⁴⁸ Lao Tse, 46-47

⁴⁹ Lao Tse, 56

⁵⁰ Konfüçyüs, 31

⁵¹ Tekvin, IV/7.

⁵² I. Petrus, III/10-11

⁵³ Maide, 2.

Kutadgu Bilig'de iyilik sık rastlanılan ifadelerden biri olarak yer almaktadır. "Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o pek çok iyiliklere elini uzatır."⁵⁴ denilerek iki dünyayı kazanmanın çaresinin iyilik yapmak olduğu, iyilik bulmak isteyenlerin iyilik yapmasının tavsiye edildiği, iyi kimselerin adının ebedi olarak anıldığı vurgulanmaktadır. Hayat sermayesinin faizinin iyilik olduğu, bunun insana yarın için iyi yiyecek ve giyecek temin edeceği, bey, kul, iyi veya kötü herkesin mutlaka ölümü tadacağı, geride nişanları olarak yalnız adlarının kalacağı, iyilik yapan ve faydalı olanların bu özelliğe sahip olacağı⁵⁵ dile getirilmektedir. İyilik yapanların yaptıklarını insanın başına kaksızın, kendi istifadesini düşünmeksizin, başkasına fayda temin etmek için ve bir karşılık belemeksizin yapmaları gerektiği,⁵⁶ çünkü Allah'ın akıl, anlayış ve bilgi verdiği kimsenin, tavrı iyi ve hareketi uslu-başlı olduğunda bütün dileklerine kavuştuğu, iyi davranışın bütün iyilikler için bir sermaye olduğu, ferdi bin türlü sevince kavuşturduğu vurgulanmaktadır.⁵⁷ Lao Tse de, iyiliğin suyun bin bir türe fayda sağlaması gibi yüce bir şey olduğunu, evin iyiliğinin yerinde, düşüncenin iyiliğinin derinde, armağanın iyiliğinin sevgide, özün iyiliğinin doğruluğunda, hükümdarın iyiliğinin düzeninde, işin iyiliğinin beceride ve hareketin iyiliğinin de zamanlamada olduğunu vurgulamakta,⁵⁸ iyilerin kalplerinin dünyaya açık, yetmiş iki millete kendi çocukları gibi bakabildiğini belirtmektedir.⁵⁹ Konfüçyüs ise, "Konuşmalar'da" ahlaksal düşüncelerin kaynağı olan Jen terimini insanların birbirine karşı gösterdikleri ince duyguları, sevgi ve erdemi, iyilikseverliği, iyiliği ve ilkeli insanı ifade eden bir anlamda kullanmakta, ⁶⁰iyiliği sevenlerin, halka armağanlar dağıtan ve yardımlarda bulunanlar değil, kutsal insanlara özgü nitelikleri taşıyanlar olduğunu, iyilikseverin kendisini yetiştirirken başkalarını da yetiştirmek isteyen, kendi bilgisini geliştirirken başkalarının da bilgisini geliştirmeye çalışanlar olarak⁶¹ ifade etmektedir. İyiliği bütün insanları sevebilme⁶² olarak açıklamaktadır

Bir toplumun sağlam bir şekilde varlığını devam ettirebilmesinin temel taşlarından birisi aile yapısının bozulmamış olmasıdır. Toplumu oluşturan temel unsur olan ailede, anne babanın çocuklara, çocukların büyüklerine ve diğer yakınlarına karşı tutum ve davranışları önem arz etmektedir. Bu sebeple bütün dinler, bir başka evrensel değer olarak aile fertlerinin birbirlerine karşı güzel duygular beslemelerini, karşılıklı sevgi ve saygı temeline dayanan davranışlarda bulunmalarını istemektedir. Kur'an, birçok ayeti ile ana-baba hakkını vurgulamaktadır. Allah, anne ve babaya iyi davranmayı emretmekte, onların sevgi ve şefkat hissi ile korunmalarını

⁵⁴ Kutadgu Bilig, II/22

⁵⁵ Bkz. Kutadgu Bilig, II/28

⁵⁶ Bkz. Kutadgu Bilig, II/72

⁵⁷ Bkz. Kutadgu Bilig, II/100

⁵⁸ Bkz. Lao Tse, 24

⁵⁹ Bkz. Lao Tse, 49

⁶⁰ Bkz. Konfüçyüs, 11

⁶¹ Bkz. Konfüçyüs, 42

⁶² Bkz. Konfüçyüs, 71

istemektedir.⁶³ Çocuk eğitimi ile ilgili başta Lokman Suresi olmak bir çok ayette vurgu bulunmaktadır. İyi insanın, büyüklerine saygılı olduğu kadar küçüklerine karşı da sevgi ve merhamet göstermesi emredilmekte, gerek kendi ailesine, gerekse diğer insanlara karşı tutum ve davranışlarında da bu ölçüyü kaybetmemesi istenmektedir. Aile içi ilişkilerle ilgili olarak birçok göndermenin yapıldığı Kutadgu Bilig'de bazı evlatların, yetiştirilmesi esnasında birçok sıkıntıya katlanan ebeveynlerinin ismini bile anmadıkları eleştirilmektedir.⁶⁴ Baba'nın çocuğunun yetişmesi için emek sarf ettiğinde, evladın o terbiye altında iyi yetişebileceği, bundan anne ve babasının mutluluk duyacağı, böyle yetiştirilmez ise çocuğun heder olacağı vurgulanarak küçüklüğünde başı-boş bırakılmasının suç ve kabahatinin ailede olduğu⁶⁵ ifade edilmektedir. Babasının rızasını alan çocuğun onun duasına nail olduğu,⁶⁶ hayırsız evlatların ise, ölen anne ve babasını anmadığı, kendilerinden de zaten vefa umulmadığı,⁶⁷ oysa baba nasihatının sıkı tutulmasının günü kutlu kıldığı ve her gün bir sevinç getirdiği, onları hoşnut ederek hizmet etmenin karşılığında binlerce fayda elde edildiği⁶⁸ dile getirilmektedir. Konfüçyüs de, ailevi ilişkiler önemi üzerinde titizlikle durmaktadır. Ana-babaya saygı ve kardeşlerine sevgi gösterip diğer büyüklere karşı kötü davranan insan pek az olduğunu, büyük ve üstün insanın kendini esas olan şeye verdiği gerçeğe ilkelerin geliştiğini, iyilikseverliğin kökü olan ana-babaya bağlılık ve kardeşlik sevgisinin de böylece kendini gösterdiğini belirtmektedir. Gençlerin, evinde anasına ve babasına bağlı, büyüklerine saygılı, ciddi ve dürüst, herkese sevgi gösteren kimseler olmasını önermektedir. Ana-babaya sevgi ve bağlılığın onların sözünü dinlemek, yaşarken, ailemize terbiye gereklerine göre hizmet etmek olduğunu, onlara bağlılığın ailesini geçindirmesi olmadığını, köpek ve atların da aynı şeyi yaptıklarını ayırt edici özelliğin saygı olduğunu açıklamaktadır.⁶⁹

Sonuç

Sonuç olarak insanlığın ortak miraslarından olan ve farklı kültür ortamlarında kaleme alınmış olan üç kitabın içerdiği bilgilerin ideal ve erdemli toplum oluşturmak için ilkeler koyduğu görülmektedir. İslam ve Kur'an kültürü altında yazılmış olan Kutadgu Bilig'deki ilkelerin, kendisinden yüz yıllar önce yazılmış olan Konuşmalar ve Tao Te Ching'deki ilkelere benzer olması evrensel değerlerin her toplumda aynı oranda algılandığını ortaya koymaktadır. Farklı zamanlar ve kişiler tarafından kaleme alınan eserlerdeki bu ilkelerin varlığı, sağlam bir toplum yapısı oluşturmak için insanların akli melekeleriyle güzel olana ulaşabileceklerine delil teşkil ettiği gibi, bu ilkelerin kökeninin Kutadgu Bilig'de olduğu gibi vahye müstenit olduğuna da delil teşkil edebilmektedir.

⁶³ İsra, 23.

⁶⁴ Bkz. Kutadgu Bilig, II/94

⁶⁵ Bkz. Kutadgu BiligII/98

⁶⁶ Bkz. Kutadgu BiligII/137

⁶⁷ Bkz. Kutadgu BiligII/248

⁶⁸ Bkz. Kutadgu BiligII/121

⁶⁹ Bkz. Konfüçyüs, 23

Kaynakça

- AĞAOĞLU, Adalet, Batıya Yön Veren Metinler II, İstanbul, 2016, Alfa Yay.
- BERKİ, A.Himmet, 250 Hadis Tercüme ve İzahı, Ankara, 1980, DİB Yay
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail, El Cami'us Sahih I-IV, Mısır, T.Y. Mustafa Bab'ı Halebi
- Kitab-ı Mukaddes, İstanbul, 1981, Kitab-ı Mukaddes Yay.
- Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara, 2011, DİB Yay.
- "Kutadgu Bilig" DİA, XXVI, Ankara, 2002, 478-480
- Konfüçyüs, Konuşmalar (Çev. Muhaddere Nabi Özerdim), Ankara, 1974, MEB Yay
- Lao Tse, Tao Te Ching Yol ve Erdem Söz ve Can Kitabı (Ömer Tulgan), İstanbul, 1994, Yol Yay
- TÜMER Günay - KÜÇÜK Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara, 1997.
- ULUSAL, Şemsettin, "Din Eğitiminde ebeveyn ve Çocuğun Hak ve Özgürlüğü: Hukuki Bir Tahlil" Diyanet İlmi Dergi, Cilt.48, Sayı 1, Ocak-Mart
- Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig I-II Ter. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul-Ankara, 1947-1959, TDK Yay-TTK Yay)
- <http://eski.dergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/212.pdf> Erişim. 26.09.2018